

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.

Михайленко О. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах: теоретичні аспекти. Стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасної педагогічної та соціальної практики, а саме: здійсненню соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах як механізму реалізації та захисту їх прав і задоволення різноманітних потреб та інтересів, а також як соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на допомогу особистості у процесі соціалізації.

Автором проаналізовані наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо визначення понять «складні життєві обставини» та «соціально-педагогічна підтримка». З'ясовано, що складна життєва обставина у соціально-педагогічній діяльності розглядається як кризова ситуація тобто стан людини, що викликає блокування її цілеспрямованої життєдіяльності у дискретний момент розвитку особистості. Оскільки тривала криза містить у собі небезпеку соціальної дезадаптації, суїциду, нервово-психічних або психосоматичних розладів, особа, котра перебуває у складних життєвих обставинах особливо потребує здійснення соціально-педагогічної підтримки. Виключно потребують такої допомоги діти та підлітки, які опинилися у складних життєвих обставинах. Їм набагато складніше самотійно знайти прийнятний вихід із кризової ситуації.

Соціально-педагогічна підтримка дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, може бути схарактеризована як: *система*, що містить цільовий, суб'єктний, змістовний, технологічний, середовищний та критеріально-оцінний компоненти; *діяльність*, спрямована на розв'язання складних життєвих ситуацій дітей та підлітків, які мають соціально-педагогічний зміст: проблеми самореалізації, проблеми формування соціальних потреб та вмінь, послаблення або усунення девіацій,

проблеми соціальної, шкільної, професійної дезадаптації, проблеми формування здорового способу життя, проблеми соціальних залежностей (алкогольної, наркотичної тощо). Засобами такої діяльності можна вважати: взаємодію суб'єктів і об'єктів, соціальні відносини, соціальні інституції (сім'я, освітні заклади, органи соціального захисту населення тощо); *процес*, який включає: організаційно-управлінській, прогностично-проектувальний, духовно-моральний, інтерактивно-комунікативний, рефлексивно-аналітичний та нормативно-правовий елементи. Відносини у процесі здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що потрапили у складні життєві обставини можна схарактеризувати як суб'єкт-об'єктні, суб'єкт-суб'єктні, та об'єкт-об'єктні.

Ключові слова: складні життєві обставини, діти та підлітки у складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна підтримка, соціально-педагогічна підтримка дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Михайленко О. В. Социально-педагогическая поддержка детей и подростков, оказавшихся в трудной жизненной ситуации: теоретические аспекты. Стаття посвящена одной из актуальных проблем современной педагогической и социальной практики, а именно: реализации социально-педагогической поддержки детей и подростков, которые оказались в сложных жизненных, обстоятельствах: как механизма реализации и защиты их прав и удовлетворение разнообразных потребностей и интересов, а также как социально-педагогической деятельности, направленной на помощь личности в процессе социализации.

Автором проанализированные научные поиски отечественных и зарубежных исследователей относительно определения понятий «сложные жизненные обстоятельства» и «социально-педагогическая поддержка». Выяснено, что сложное жизненное обстоятельство в социально-педагогической деятельности рассматривается как кризисная ситуация т.е. состояние человека, которое вызывает блокирование ее целенаправленной жизнедеятельности в дискретный момент развития личности. Поскольку продолжительный кризис содержит в себе опасность социальной дезадаптации, суицида, нервно-психических или психосоматических расстройств, лицо, которое находится в сложных жизненных обстоятельствах особенно нуждается в осуществлении социально-

педагогической поддержки. Особенно нуждаются в такой помощи дети и подростки, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах. Им намного сложнее самостоятельно найти приемлемый выход из кризисной ситуации.

Социально-педагогическая поддержка детей и подростков, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, может быть охарактеризована как: система, которая содержит целевой, субъектный, содержательный, технологический, средовой и критериально-оценочный компоненты; деятельность, направленная на решение сложных жизненных ситуаций детей и подростков, которые имеют социально-педагогическое содержание: проблемы самореализации, проблемы формирования социальных потребностей и умений, послабление или устранение девиаций, проблемы социальной, школьной, профессиональной дезадаптации, проблемы формирования здорового образа жизни, проблемы социальных зависимостей (алкогольной, наркотической и т.п.). Средствами такой деятельности можно считать: взаимодействие субъектов и объектов, социальные отношения, социальные учреждения (семья, образовательные учреждения, органы социальной защиты населения и т.п.); процесс, который включает: организационно-управленческой, прогностично-проективный, духовно-моральный, интерактивно-коммуникативный, рефлексивно-аналитический та нормативно-правовой элементы. Отношения в процессе осуществления социально-педагогической поддержки детей и подростков, которые попали в сложные жизненные обстоятельства можно охарактеризовать как субъект-объектные, субъект-субъектные и объект-объектные.

Ключевые слова: сложные жизненные обстоятельства, дети и подростки в сложных жизненных обстоятельствах, социально-педагогическая поддержка, социально-педагогическая поддержка детей та подростков, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у політичній, правовій та економічних сферах життєдіяльності суспільства значно загострили соціальні проблеми, безпосередньо позначившись на сім'ї та дитинстві.

Багато сімей не змогли адаптуватись до нових мінливих умов, внаслідок чого знизився їхній виховний потенціал, погіршився

морально-психологічний клімат. Очевидним є відчуження батьків від дітей, послаблення дитячо-батьківських зв'язків. Значно збільшилась чисельність випадків позбавлення батьківських прав, кількість дітей, змушених, за різних причин, залишати сім'ї.

Кризовий стан сімей спричиняє не тільки різке зниження їхнього морального благополуччя, але й детермінує зростання кількості неповнолітніх, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Таке становище дітей та підлітків призвело до необхідності визначення в якості пріоритету світової політики покращення якості життя неповнолітніх, гарантії та реалізацію їх основних прав, відображених у Конвенції про права дитини, прийнятої Організацією Об'єднаних Націй: право на виживання, розвиток, захист та забезпечення, активну участь у житті суспільства.

Становище дітей у світі викликає занепокоєння та тривогу і у самих неповнолітніх. Заклик до світової громадськості обумовлений потребою в увазі до проблем неповнолітніх, оскільки відсутність можливості задоволення основних соціальних потреб дітей призводить до деформації суспільства в цілому.

Будь-яка держава, приймаючи закони щодо захисту прав дітей та підлітків, гарантує їм особливу турботу, створення необхідних політичних, економічних, соціальних та інших умов.

В нашій країні діяльність щодо неповнолітніх, які потребують особливої допомоги та підтримки держави, регламентуються наступними міжнародними та вітчизняними нормативними актами: Декларація про права дитини, Конвенція про права дитини, Конституція України, Сімейний Кодекс України, Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», Закон України «Про соціальні послуги» та інші.

Прийняті нормативні акти є достатнім підґрунтям для вирішення проблем неповнолітніх та покращання їхньої якості життя, але, не зважаючи на це, кількість дітей і підлітків, які потребують особливої допомоги та підтримки держави, продовжує зростати. Це свідчить про необхідність здійснення ґрунтовного наукового аналізу та пошуку нових форм і методів допомоги та підтримки дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах.

На нашу думку, існує певна суперечність між об'єктивною необхідністю суспільства і держави у підтримці та захисті прав та інтересів дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, та їх недостатньою науковою розробленістю.

Метою статі є аналіз теоретичних засад соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Аналіз останніх досліджень. У Законі України «Про соціальні послуги» зазначено, що складними визначаються такі життєві обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо) [3].

Інакше кажучи, складна життєва обставина у соціально-педагогічній діяльності розглядається як кризова ситуація. Криза – це стан людини, що викликає блокування її цілеспрямованої життєдіяльності у дискретний момент розвитку особистості. Тривала криза містить у собі небезпеку соціальної дезадаптації, суїциду, нервово-психічних або психосоматичних розладів. Хронізація кризи притаманна людям, яким властиві акцентуації характеру, незрілість світогляду, односпрямованість життєвих устремлінь, нестійкість системи ціннісних орієнтацій. Саме такі люди потребують допомоги у період переживання кризи, котрий розуміється не тільки як важкий та відповідальний період життя, але й як безвихідь, що робить подальше життя безглуздим.

Кризовою називають ситуацію, коли людина стикається з перешкодою на шляху реалізації важливих життєвих цілей та коли вона не може впоратися з цією ситуацією за допомогою звичних засобів [6].

Поняття «складні життєві обставини» були і є предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників таких як Н.Басов, О.Безпалько, І.Зверева, О.Караман, А.Капська, Л.Олефіренко, Л.Мардахаєв, Г.Лактіонова, О.Пеша та інші.

На думку І.Зверєвої складні життєві обставини – це обставини які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно. Складними обставинами можна назвати такі несприятливі для людини події,

коли їй особливо важко і коли вона об'єктивно потребує сторонньої допомоги з боку держави, суспільства, громади, найближчого оточення, щоб впоратися з цими обставинами і відновити свою нормальну життєдіяльність [9].

Н. Басов визначав складні життєві обставини як тимчасові, ситуації що об'єктивно чи суб'єктивно утворилися; як неминучі події у життєвому циклі людини, що породжують емоційну напругу та стреси; як перешкоди на шляху реалізації важливо життєвих цілей, які не можна подолати самотійно, використовуючи лише внутрішні ресурси [11].

У своїх працях О. Безпалько визначає складні життєві обставини як несприятливі для людини події, життєву скруту, що викликають у неї почуття незахищеності, страху перед завтрашнім днем, призводять до загострення особистісного конфлікту та конфлікту з іншими, негативно позначаються на розвитку особистості [8].

Л. Мардахаєв зазначає, що у вітчизняній та міжнародній практиці поняття «складна життєва обставина» означає переживання людини, що опинилась у ситуації, котра відчутно позначається на її благополуччі, безпеці життєдіяльності, та з якої вона не завжди може знайти гідний, соціально схвалюваний вихід. У цьому випадку їй потрібна допомога держави, суспільства. Особливо потребують такої допомоги діти, які опинилися у складних життєвих обставинах. Їм набагато складніше самотійно знайти прийнятний вихід із ситуації, що склалася. Враховуючи даний факт, держава намагається спрогнозувати та визначити найбільш доцільні шляхи надання допомоги дітям та підліткам, що опинилися у складних життєвих обставинах. Головна мета держави та суспільства створити найбільш оптимальні умови для життя та виховання дитини [5].

Ми погоджуємось з такою позицією автора, лише маємо намір уточнити та деталізувати її у контексті досліджуваної проблеми.

Розв'язання завдань, поставлених у даній статті вимагає, насамперед, наукового обґрунтування і уточнення поняття «соціально-педагогічна підтримка».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «підтримка» трактується у двох значеннях: забезпечення, надання необхідних засобів в процесі створення об'єкта, системи; супроводження об'єкта, системи в процесі експлуатації [1].

«Підтримка» означає «надання допомоги», якщо «допомога – це певна система заходів, реалізація яких має на меті принести кому-

небудь полегшення в чомусь», то підтримка – це власне реалізація цієї системи заходів, цієї допомоги, тобто діяльність по наданню допомоги [13]. У випадку соціально-педагогічної підтримки надавана дітям допомога полягає в тому, що професійно підготовлені люди виявляють, визначають і вирішують проблеми дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах або коли порушуються її базові права.

У малій енциклопедії із соціальної педагогіки зазначається, що серед пріоритетних завдань соціально-педагогічної діяльності є і завдання по «наданню соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги особистості» [9, с. 265].

Розглядаючи проблему захисту дитинства як соціально-педагогічну категорію, О. Караман стверджує, що «... соціально-педагогічна підтримка дітей повинна стати складовою частиною роботи соціального педагога, невід'ємною частиною його професійних обов'язків» [4, с. 16].

На думку О. Безпалько соціальна підтримка – система заходів, спрямована на розв'язання проблем людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги чи необхідних соціальних послуг [8].

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери зазначено, що соціально-педагогічна підтримка – надання допомоги особистості у процесі соціалізації з метою розкриття та розвитку її можливостей. Вона орієнтована на створення умов для подолання індивідом труднощів в інтелектуальному, моральному, емоційно-вольовому розвитку, визначення інтересів і потреб, шляхів подолання проблем, що допомагає досягати бажаних результатів у різних сферах життєдіяльності [2, с. 161].

Соціально-педагогічна підтримка визначається як соціально-педагогічна діяльність, спрямована на виявлення, визначення та вирішення проблем дитини з метою реалізації та захисту її прав на повноцінний розвиток та освіту [7].

Соціально-педагогічна підтримка передбачає діяльність соціального педагога, спрямовану на створення умов, сприятливих для розвитку у вихованця задатків та здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, лінії розвитку, та на формування у дітей та підлітків знань, умінь, навичок щодо подолання своїх труднощів, вирішення власних проблем. Результатом соціально-педагогічної підтримки має стати зміцнення бажання неповнолітнього давати раду своїм

труднощам; наявність умінь та навичок вирішення конкретних проблем, самоконтролю та самодопомоги тощо.

Соціально-педагогічна підтримка стає особливо актуальною тоді, коли взаємодія макро- і мікросистем набувають характеру конфлікту. Дитина, що опинилась у складних життєвих обставинах, стає надзвичайно чутливою до зовнішніх впливів як наслідок – надзвичайно вразливою. Проблема – це емоційний шок і діяльнісний глухий кут: переживань багато, а виходу немає. Часто дитина, як останній або навіть єдиний шанс, використовує перше ж рішення, завдяки якому вона розраховує отримати полегшення та звільнитися від проблеми, але ця поспішність може викликати ще більші проблеми. Створити умови в яких дитина змогла вибратися з життєвого глухого кута та паралельно отримати досвід усвідомлених дій у подібних ситуаціях – це той розвиваючий мінімум, на який соціально-педагогічна підтримка розрахована.

Отже, сутність соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, полягає у спільному з фахівцем проектуванні та плануванні шляхів подолання труднощів, розв'язанні проблем, посиленні життєвих ресурсів особистості, їх цілеспрямованому використанні у нових умовах для самореалізації, самозахисту, самовихованню.

У цілому позиція науковців полягає у тому, що соціально-педагогічна підтримка визначається як державна політика і система соціально-педагогічної діяльності (Ж. Петрочко, О. Полякова, І. Пеша, Н. Сейко та ін.); особливий вид соціально-педагогічної діяльності (О. Безпалько, Н. Заверико, О. Караман, Л. Мардахаєв, В. Торохтій та ін.); як процес взаємодії суб'єктів та об'єктів соціально-педагогічної діяльності (Н. Басов, І. Зверєва, Л. Олиференко, Р. Овчарова, І. Трубавіна та ін.).

Виклад основного матеріалу статті. Соціально-педагогічна підтримка передбачає виявлення причин складних життєвих обставин, пошук засобів та методів їх нейтралізації або мінімізації, перебудову середовища в інтересах дітей та підлітків та, ґрунтуючись на цьому, побудову процесу, що сприятиме гармонійному розвитку і соціалізації особистості [7]. Автор вважає, що соціально-педагогічна підтримка має бути спрямована на головне – соціалізацію особистості, під якою розуміє оволодіння нормами і правилами співжиття у суспільстві, що надають можливість особистості набувати такі характеристики, як: ставлення до іншої людини як самоцінності; творчій характер життєдіяльності; здатність

до вільного волевиявлення; можливість самостійно проектувати власне майбутнє; внутрішня відповідальність перед собою, іншими людьми, минулим та майбутнім; прагнення розуміння сенсу життя.

Сутність соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, полягає у необхідності побудови взаємопов'язаних та взаємообумовлених дій закладів та служб різного профілю, що об'єднують різних спеціалістів: соціальних педагогів, психологів, медичних та соціальних працівників, а також відповідних державних органів, котрі у сукупності розв'язували проблему соціально-педагогічної підтримки [7].

Розуміючи соціально-педагогічну підтримку як форму соціально-педагогічної діяльності, слушною є думка дослідника В. Торохтія, що визначає її результат як суму двох складових:

1) поточного результату у вигляді створення умов для реалізації ресурсів та можливостей соціуму в інтересах особистісного розвитку тобто підготовчої роботи спеціалістів для залучення особистості до взаємовідношень із соціумом, його ресурсами та можливостями;

2) кінцевого результату, що виявляється у змінах самої особистості, її поведінки, її якісних параметрів, проявах її соціальної активності по мірі засвоєння соціального досвіду та прийняття його як керівництва власної життєдіяльності.

Соціально-педагогічна підтримка – це різнопланова та багаторівнева активність спеціалістів педагогічного профілю у процесі розвитку і задоволення різноманітних потреб та інтересів дітей і дорослих щодо їхньої соціальної адаптації, підтримки особистісного розвитку, їхнього соціального захисту, самореалізації, підготовки до мінливих умов сучасного суспільства на основі активного використання ресурсів і потенційних можливостей соціуму для вирішення поточних та хронічних проблем особистості або соціальної групи [12].

Соціально-педагогічна підтримка дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, спрямована на вирішення різноманітних труднощів, які містять соціально-педагогічний зміст: проблеми самореалізації, проблеми формування соціальних потреб та вмінь, послаблення або усунення девіацій, проблеми соціальної, шкільної, професійної дезадаптації, проблеми формування здорового способу життя, проблеми соціальних залежностей (алкогольної, наркотичної тощо).

Стосовно дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, найбільш перспективним, на наш погляд, є соціально-педагогічний підхід. У зв'язку з чим ми дотримуємося позиції Л. Мардахаєва, який визначає соціально-педагогічну підтримку як «діяльність соціального педагога щодо надання превентивної та оперативної допомоги дітям (підліткам, сім'ям) у вирішенні їхніх соціально-педагогічних проблем у середовищі життєдіяльності» [5, с. 209].

Сучасні дослідники (О. Безпалько, Л. Мардахаєв, Ж. Петрочко, В. Торохтій) у соціально-педагогічній підтримці визначають наступні компоненти: об'єкт, суб'єкт, мета, принципи, функції, методи та засоби (технології), очікуваний результат.

Об'єктом виступає як сам неповнолітній, на вирішення складних життєвих обставин якого спрямована соціально-педагогічна підтримка, так і спеціалісти (установи та заклади), котрі беруть участь у розв'язанні його складної життєвої ситуації.

Суб'єктами виступають: самі діти та підлітки як безпосередні учасники процесу соціально-педагогічної підтримки та соціальні інституції (фахівці та установи і заклади), що надають необхідні соціально-педагогічні ресурси. У залежності від характеру проблем, що стали причинами складних життєвих обставин, це можуть бути: сім'я, заклади освіти, медичні заклади, органи соціального захисту населення, органи опіки та піклування, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, правоохоронні органи, заклади культури та спорту, а також сам неповнолітній, оскільки без його активної участі розв'язання проблеми неможливо.

Важливою характеристикою соціально-педагогічної підтримки є наявність певних взаємовідносин між суб'єктом та об'єктом, котрі визначаються як особливий вид взаємин та реалізуються через взаємодію суб'єктів, що відображається на їх особистості та поведінці.

Рівень відносин визначається рівнем суб'єктності (власної активності) дитини або підлітка. Виходячи з того, що рівень суб'єктності може бути різним, позиція індивіда у процесі здійснення соціально-педагогічної підтримки також буде різною: при наявності високого рівня суб'єктності неповнолітній сам здатен вирішити власні проблеми, а його соціально-педагогічна підтримка лише бажана, але не обов'язкова. Сутність такої підтримки реалізується через стратегію «допомога». Високий рівень

суб'єктності може бути зумовлений: віком, станом фізичного та психічного здоров'я, ступенем складності ситуації тощо.

При наявності низького рівня суб'єктності неповнолітній не може впоратися зі своїми складними життєвими обставинами або ж є пасивним у процесі їх вирішення, у такому випадку сутність соціально-педагогічної підтримки виявляється через реалізацію стратегії «захист».

Отже, відносини у процесі здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, можна охарактеризувати як суб'єкт-об'єктні, суб'єкт-суб'єктні, та об'єкт-об'єктні [5].

Соціально-педагогічна підтримка дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, є формою соціально-педагогічної діяльності і містить наступні компоненти: цільовий, суб'єктний, змістовний, технологічний, середовищний та критеріально-оцінний.

Цільовий компонент спрямований на постановку мети та завдань для розв'язання складних життєвих обставин дітей та підлітків, що об'єктивно порушують їхні право на виживання, розвиток, захист, активну участь у житті суспільства на основі активного використання ресурсів і потенційних можливостей соціуму.

Суб'єктний компонент передбачає визначення і використання потенціалу суб'єктів соціально-педагогічної підтримки неповнолітнього, які опікуються в межах своєї компетенції проблемами дітей та підлітків (сім'я, освітні заклади, органи опіки та піклування тощо) та активізація суб'єктності самої дитини.

Змістовний компонент забезпечує оптимальне і своєчасне розв'язання складної життєвої ситуації дітей та підлітків та передбачає інваріантний підхід, який є базовим і реалізується у відповідності до міжнародного та вітчизняного законодавства.

Варіативний підхід передбачає широке використання міжнародного та українського досвіду у процесі розв'язання складних життєвих обставин з урахуванням індивідуальних особливостей дитини (вік, стан фізичного та психічного здоров'я, ступінь складності ситуації тощо), регіональних особливостей, наявних ресурсів (потенціалу соціуму) тощо.

Технологічний компонент містить як застосування існуючих моделей та технологій соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, так і розробку, впровадження новітніх форм, методів та

засобів розв'язання складних життєвих обставин, орієнтованих на дитину та її проблеми.

Середовищний компонент визначається своєчасністю та оперативністю виявлення, актуалізації та розв'язання складної життєвої ситуації та створенням соціально безпечного середовища, що сприятиме покращанню якості життя дітей та підлітків.

Критеріально-оцінний компонент передбачає розробку та впровадження критеріїв та показників, які визначають якість соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на розв'язання складної життєвої ситуації, що містять оцінку проміжного та кінцевого результату (ступінь задоволення основних соціальних потреб дітей та підлітків).

Аналіз теоретичних основ дозволи нам сформулювати наступні **ВИСНОВКИ.**

Складні життєві обставини – це ситуації, що об'єктивно порушують життєдіяльність індивіда та обмежують його можливості у самозбереженні, самоствердженні, саморозвитку та самореалізації.

Діти, які опинилися в складних життєвих обставинах – це особи від народження до 18 років, котрі перебувають у ситуаціях, що не сприяють їх розвитку, і потребують допомоги держави, громади, фахівців, найближчого оточення, аби упоратися з життєвими негараздами і відновити повноцінну життєдіяльність згідно з власними інтересами і потребами.

Мета соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах – покращання якості життя дітей та підлітків через активізацію їхньої суб'єктної позиції та використання ресурсів і потенційних можливостей соціуму.

Соціально-педагогічна підтримка дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, може бути схарактеризована як:

- система, що містить цільовий, суб'єктний, змістовний, технологічний, середовищний та критеріально-оцінний компоненти;
- діяльність, спрямована на розв'язання складних життєвих ситуацій дітей та підлітків, які мають соціально-педагогічний зміст: проблеми самореалізації, проблеми формування соціальних потреб та вмінь, послаблення або усунення девіацій, проблеми соціальної, шкільної, професійної дезадаптації, проблеми формування здорового способу життя, проблеми соціальних залежностей (алкогольної, наркотичної тощо). Засобами такої діяльності можна вважати: взаємодію суб'єктів і об'єктів, соціальні відносини, соціальні

інституції (сім'я, освітні заклади, органи соціального захисту населення тощо);

- процес, який включає: організаційно-управлінській, прогностично-проектувальний, духовно-моральний, інтерактивно-комунікативний, рефлексивно-аналітичний та нормативно-правовий елементи. Відносини у процесі здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що потрапили у складні життєві обставини можна схарактеризувати як суб'єкт-об'єктні, суб'єкт-суб'єктні, та об'єкт-об'єктні.

Соціально-педагогічна підтримка дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, реалізується через стратегію захисту або стратегію допомоги, які використовуються в залежності від вікових та індивідуальних особливостей дітей та підлітків; ступеня складності ситуації; наявних ресурсів; поставленої мети тощо.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні особливостей здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей та підлітків, що опинилися у складних життєвих обставинах, у різних установах соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – К., Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
3. Закон України «Про соціальні послуги»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: rada.gov.ua/laws/show/966-15.
4. Караман О.Л. Захист дитинства як соціально-педагогічна категорія, її сутність і зміст / О.Л. Караман // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2004. – №1. – С.10-18.
5. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: учебник / Л.В. Мардахаев. – М.: Гардарики, 2005. – 269 с.
6. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова. – М.: Сфера, 2001. – 479с.
7. Олиференко Л.Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска / Л.Я. Олиференко, Т.И. Шульга, И.Ф. Дементьева. – М.: «Академия», 2002. – 256 с.
8. Соціальна педагогіка: навчальний посібник / за ред. О.В. Безпалько. – К.: Академвидав, 2013. – 312 с.

9. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
10. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / за ред. І.Д. Зверєвої. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
11. Социальная работа с различными группами населения: учебное пособие / под ред. Н.Ф. Басова. – М.: КНОРУС, 2012. – 528 с.
12. Социальная педагогика: учебник и практикум для академического бакалаврата / под общ. ред. В.С. Торохтия. – М.: Изд-во ЮРАЙТ, 2015. – 451 с.
13. Трубавіна І.М. Компоненти системи соціально-педагогічної роботи, орієнтованої на розвиток сім'ї / І.М. Трубавіна // Соціальна робота в Україні. – 2006. – № 4. – С. 5-14.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Velikij tlumachnij slovník suchasnoï ukráins'koï movi / uklad. i gol. red. V.T. Busel. – K.; Irpin': VTF «Perun», 2005. – 1728 s.
2. Enciklopedija dlja fahivciv social'noï sferi / za zag. red. prof. I.D. Zverevoi. – K., Simferopol': Universum, 2012. – 536 s.
3. Zakon Ukraïni «Pro social'ni poslugi»: [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: rada.gov.ua/laws/show/966-15.
4. Karaman O.L. Zahist ditinstva jak social'no-pedagogichna kategorija, її sutnist' i zmist / O.L. Karaman // Social'na pedagogika: teorija i praktika. – 2004. – №1. – S.10-18.
5. Mardahaev L.V. Social'naja pedagogika: uchebnik / L.V. Mardahaev. – M.: Gardariki, 2005. – 269 s.
6. Ovcharova R.V. Spravochnaja kniga social'nogo pedagoga / R.V. Ovcharova. – M.: Sfera, 2001. – 479s.
7. Oliferenko L.JA. Social'no-pedagogicheskaja podderzhka detej gruppy riska / L.JA. Oliferenko, T.I. SHul'ga, I.F. Dement'eva. – M.: «Akademija», 2002. – 256 s.
8. Social'na pedagogika: navchal'nij posibnik / za red. O.V. Bezpal'ko. – K.: Akademvidav, 2013. – 312 s.
9. Social'na pedagogika: mala enciklopedija / za zag. red. prof. I.D. Zverevoi. – K.: Centr uchbovoi literaturi, 2008. – 336 s.
10. Social'na pedagogika: teorija i tehnologii: pidruchnik / za red. I.D. Zverevoi. – K.: Centr navchal'noi literaturi, 2006. – 316 s.
11. Social'naja rabota s razlichnymi gruppami naselenija: uchebnoe posobie / pod red. N.F. Basova. – M.: KNORUS, 2012. – 528 s.

12. Social'naja pedagogika: uchebnik i praktikum dlja akademicheskogo bakalavrata / pod obw. red. V.S. Torohtija. – M.: Izd-vo JURAJT, 2015. – 451 s.

13. Trubavina I.M. Komponenti sistemi social'no-pedagogichnoi roboti, orientovanoi na rozvitok sim'ï / I.M. Trubavina // Social'na robota v Ukraïni. – 2006. – № 4. – S.5-14.

Mykhailenko O. V. Social and educational support of children and adolescents in difficult life circumstances. The article outlines the importance of the implementation of social and educational support for children and adolescents in difficult life circumstances, as a mechanism for implementation and protection of their rights and meets the diverse needs and interests, as well as social and educational activities to help the individual in the process of socialization.

The author analyzed the scientific exploration of domestic and foreign researchers on the implementation of social and educational support for children and adolescents in difficult life circumstances. In general, the position of scientists consists in that social-pedagogical support is defined as a state policy and the system of social and educational activities; a special kind of social and educational activities; as a process of interaction and socio-educational activities. It was found, that the purpose of social and educational support for children and adolescents in difficult life circumstances is to improve the quality of life of children and adolescents through activation of their subjective positions and resources and the potential of society.

Social and educational support of children and adolescents in difficult life circumstances, may be determined as: *a system* containing target, subject, informative, technological, environmental and criterion-evaluative components; *activities* aimed at solving difficult life situations of children and adolescents who have social and pedagogical content: the problem of self-realization, problems forming social needs and skills, weakening or eliminating deviations, problems of social, school and professional exclusion, promotion of healthy lifestyles, social problems addictions (alcohol, drugs, etc.); a *process* that includes organizational management, prognosis, projecting, spiritual, moral, interactive, communicative, reflexive and analytical and legal elements. Relations in the implementation of social and educational support for children and teenagers who are in difficult life circumstances can be described as a subject-object, subject-subject and object-object.

Social and educational support of children and adolescents in difficult life circumstances, is realized through a strategy of protection or assistance strategy, used depending on the age and individual characteristics of children and adolescents; the complexity of the situation; available resources; goals etc.

Keywords: difficult life circumstances, children in difficult life circumstances, socio-educational support socio-educational support of children and adolescents in difficult life circumstances.

Отримано 29.03.2017

УДК 378.147.091.31-051

Т. Л. Опалюк
pidgorna87@ukr.net

РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Опалюк Т. Л. Розуміння сутності соціально-рефлексійної компетентності майбутнього вчителя: методологічний аспект. У статті висвітлено методологічні підходи щодо розуміння сутності проблеми формування соціально-рефлексійної компетентності у студентів вищого педагогічного закладу. У розширеному концептуальному полі проаналізовано теоретичні положення сучасної науки з проблеми досліджуваного явища. Здійснено аналіз теоретико-методологічних засад та підходів щодо сутності поняття соціально-рефлексійної компетентності майбутніх учителів у процесі навчання. Розкрито зміст понять «компетентність», «рефлексивна компетентність», «соціальна компетентність», «соціально-рефлексійна компетентність». У світлі компетентнісного підходу наведено основні уявлення науковців щодо феномену професійної компетентності фахівця, подано узагальнене уявлення про її основні складові компоненти. Підкреслено значущість рефлексії як необхідного компоненту у різних наукових напрямках визначення професійної компетентності.